

ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ЯК ОДНЕ ІЗ ЦЕНТРАЛЬНИХ НОВОУТВОРЕНЬ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Проаналізовано підходи до визначення змісту поняття «часова перспектива». Виокремлено параметри часової перспективи, які більшою мірою відповідають предмету дослідження, віковим характеристикам досліджуваних осіб: емоційне тло, змістові, структурно-динамічні характеристики. Встановлено, що саме юнацький вік є важливим періодом у житті людини, упродовж якого формуються її ціннісні орієнтації, проєкція пошуку головних напрямків самореалізації на інших вікових етапах. Виявлено, що часова перспектива може розглядатись як показник особистісної зрілості.

Ключові слова: *часова перспектива, життєва перспектива, особистість, юнацький вік, особистісне самовизначення, професійне самовизначення, самореалізація, життєві плани, мотиваційні об'єкти.*

Постановка проблеми. У психології проблема прогнозування особистістю свого майбутнього, а отже і ставлення до нього, активно вивчається як у теоретичному, так і в експериментальному аспектах. Інтерес дослідників до проблеми прогнозування суб'єктом власного майбутнього пов'язаний не лише з теоретичним значенням окресленої проблематики, але й з необхідністю вирішення низки значущих проблем особистісного та професійного самовизначення, яке, своєю чергою, неможливе без усвідомленого вибору особистістю подальшого життєвого шляху на основі адекватної оцінки власних здібностей та можливостей, а також її готовності зайняти певну соціальну позицію. Основою особистісного самовизначення є її власна активність, що спрямована на побудову часової перспективи, планування і постановку життєвих цілей, а також забезпечення ціннісно-сислової єдності.

Стан дослідження. У процесі вирішення означених проблем основні теоретичні та практичні зусилля науковців концентрувалися переважно на дослідженні механізмів становлення життєвих перспектив у їх взаємозв'язку із періодами життєвого шляху людини (Є. Головаха, О. Кронік, А. Сирцова). Найбільш вивченими слід вважати умови формування життєвих перспектив у юнацькому віці (І. Рябікіна, Л. Тодорів); досягнення юнацтвом особистісної зрілості та особливості професійного самовизначення молоді (Є. Головаха, І. Кон); мотиваційні аспекти часових увялень особистості (А. А. Дьячук, Ж. Ньюттен, А. Єпіфанцева, І. Рябікіна).

Мета статті – визначити зміст поняття «часова перспектива» та дослідити особливості її становлення в юнацькому віці.

Виклад основних положень. Досі не вдалося, на жаль, позбутись термінологічної неоднозначності щодо визначення поняття «часова перспектива». А це призводить до значної плутанини не тільки у дефініціях, але й у формулюванні й окресленні дослідницьких проблем і завдань. У вітчизняній психології проблема життєвого шляху, співвідношення минулого, теперішнього і майбутнього у житті загалом та в окремі періоди особистісного становлення, а також тієї ролі, яку виконує уявлення про них у детермінації поведінки людини, була порушена С. Л. Рубінштейном [11, с. 249–255]. У розробленій ним концепції особистості як суб'єкта життєвого шляху останній розглядається з позиції сприйняття індивідом свого життя.

Досліджуючи особливості усвідомлення суб'єктом власного життєвого шляху, вчені запропонували низку термінів, які позначають згаданий процес. Основоположниками розвитку ідеї часової перспективи серед зарубіжних учених стали К. Левін, серед вітчизняних – А. С. Макаренко.

Термін «часова перспектива» введений у науковий обіг Л. Франком (1939), який визначив її як сукупність уявлень індивіда про своє психологічне минуле і майбутнє. Цей термін використовував також К. Левін. У просторово-часовій моделі К. Левіна свідомість і поведінка вивчаються у їх взаємозв'язку з тривалою перспективою і різними характеристиками індивідуального життєвого простору. На думку вченого, часова перспектива – це «існуюча в теперішній момент цілісність бачення індивідом свого психологічного майбутнього і свого психологічного минулого» [10, с. 359].

Згідно з теоретичними постулатами Л. Франка, для формування «часової перспективи» важливе значення має прийняття індивідом тих чи інших цінностей. На його думку, індивід може мати кілька часових перспектив, кожна із яких співвідноситься з різними вимірами його життя. К. Левін порушив питання про існування одиниць психологічного часу різного масштабу, які зумовлені масштабами життєвих ситуацій і визначають межі «психологічного поля в даний момент» [8, с. 139]. Згідно з позицією К. Левіна, це поле охоплює не лише актуальний стан індивіда, але і його уявлення про своє минуле і майбутнє – бажання, страхи, мрії, плани і надії.

Психолого-педагогічний підхід (А. С. Макаренко, А. Л. Носаль, Н. Н. Толстих) до дослідження життєвого шляху особистості полягає у формуванні у юнацтва перспективних ліній як здатності до безперервного і поступового висунення більш важливих і цінних перспектив,

які вдосконалювали б людину і колектив. У межах педагогічної системи А. С. Макаренка одним із найважливіших підходів у теорії і практиці виховання і розвитку особистості є його метод роботи з організацією ставлення підлітка до свого минулого, теперішнього і майбутнього [9]. Перспектива розглядалась у часовому і соціальному просторах особистості. В першому випадку вчений поділяв її на близьку, середню і далеку.

Часова перспектива особистості є специфічним хронотопічним утворенням, яке з позиції культурно-історичного підходу можна розглядати як вищу психічну функцію, натуральною основою якої є здатність живого організму, що наділений психікою, враховувати у своїй поведінці просторово-часові характеристики свого земного існування. На кожному етапі еволюційного розвитку психіки збільшується потужність цієї здатності, формуються більш досконалі механізми її реалізації. Рівень розвитку психіки людини як найголовніший базис такого механізму забезпечується засвоєнням індивідом хронотопа культури як системи зафіксованих у знаках, знаряддях діяльності уявлень про час і простір, причому не лише на фізичному, але і на ціннісно-смысловому рівні.

Термін «часова перспектива» у деяких дослідженнях використовується у вузькому значенні, із акцентом на майбутньому суб'єкта [2]. Зокрема, О. Н. Арестова визначає часову перспективу як важливий конструкт, який відображає часовий аспект життя і має багатомірну структуру [2].

Зміст такого терміна полягає у ментальній проекції мотиваційної сфери; у часовій перспективі містяться домагання, бажання, надії, які мають певну значущість і послідовність їх співвіднесення у часовому просторі.

Згідно з когнітивно-мотиваційною теорією часової перспективи (Ж. Ньюттен, М. де Волдер, В. Ленс), поведінка людини визначається не лише впливом подій теперішнього. Важливий вплив на неї здійснюють також події минулого і майбутнього, які когнітивно представлені у свідомості суб'єкта.

На думку Ж. Ньюттена, зміст поняття «часова перспектива» означає «не певний наперед існуючий «порожній простір» як абстрактне поняття часу; про неї не можна говорити незалежно від її змісту, оскільки саме локалізовані у часі об'єкти утворюють темпоральні зони, визначають їх насиченість і протяжність [10, с. 369]. Зміст є одним із найважливіших параметрів часової перспективи. Часова перспектива побудована з об'єктів і подій, які існують на репрезентаційному (когнітивному) рівні поведінкового функціонування.

Треба зауважити, що події, які входять у часову перспективу, на думку вченого, співвідносяться з часом, коли вони відбуваються. Отож, ці події входять у ментальну репрезентацію разом із характерною для них просторово-часовою локалізацією. Тому існують маркери, які вказують на час, коли ці події відбуваються. Такі маркери, на думку Ж. Ньютона, можна назвати темпоральними [10, с. 362]. Темпоральні маркери для подій минулого і теперішнього пов'язані із моментами реального здійснення подій та можуть бути локалізовані в більш чи менш визначеній частині часової перспективи. Звичайні когнітивні поняття не мають просторово-часової локалізації. Зважаючи на це, Ж. Ньютон розглядає поняття «часова перспектива» як конфігурацію темпорально локалізованих об'єктів, які віртуально заповнюють свідомість у певній ситуації [10, с. 367].

Водночас, як зауважує Ж. Ньютон [10, с. 359], у другій половині ХХ століття проведено дуже багато як кількісних, так і порівняльних досліджень особливостей часової перспективи, що призвело до виникнення термінологічної плутанини. Зокрема, у дослідженнях деяких учених широко використовується близький (за значенням і за позначуваням утворенням) до поняття «часова перспектива» термін «життєва перспектива».

На думку Є. І. Головахи, «життєву перспективу слід розглядати як цілісну картину майбутнього в складному та суперечливому взаємозв'язку програмованих та очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний смисл свого життя». Ключовим моментом у дослідженні життєвої перспективи людини, як зауважує дослідник, повинні стати ті конкретні цілі й плани, за допомогою яких вона має намір утілити свої життєві цінності [5, с. 23]. На думку вченого, тлумачення життєвої перспективи є більш інтегративним, ніж поняття «часової перспективи», і характеризує основні змістові і структурні моменти, які пов'язані з уявленням людини про своє майбутнє.

Як зазначають Т. М. Титаренко і В. Г. Панок, людина бачить свої життєві перспективи як загальну спрямованість імовірних найважливіших подій. На думку вчених, життєва перспектива – це потенційна можливість розвитку особистості, неминучість певних змін у майбутньому житті. Тобто особистість може активно впливати на обставини свого життя, здійснювати вчинки, які здатні змінити її життєві перспективи [15, с. 180].

Варто зазначити, що проаналізовані нами змістові особливості поняття «часова перспектива» та дотичні до нього терміни чимало зарубіжних і вітчизняних учених розглядають як «образ», «систему

уявленнь». Такі образи прийнято визначати як наочні образи предметів, сцен і подій, які виникають на основі пригадування або продуктивної уяви [13, с. 319]. Уявний образ завжди чуттєвий за формою, але за змістом він може бути як чуттєвим, так і раціональним (образ атому, образ світу). У чуттєвому образі може бути відображено будь-який абстрактний зміст. У такому випадку матеріалом для образу є не лише просторово-часові уявлення, але і внутрішнє мовлення (у вигляді назви абстрактного поняття або його опису з допомогою ключових слів). Саме тому, підсумовуючи, вважаємо за доцільне визначити поняття «часова перспектива» як систему уявлень особистості про сукупність і конфігурацію темпорально локалізованих найімовірніших подій свого майбутнього.

У значній кількості досліджень виріняється сукупність параметрів, вимірювання яких дозволяє оцінити майбутню перспективу як сприятливий чи несприятливий фактор розвитку особистості і її життєвого шляху. Як основні параметри перспективи розглядаються її тривалість, реалістичність, диференційованість, оптимістичність та узгодженість.

На думку І. В. Рябікіної [12, с. 31], спираючись на когнітивно-мотиваційну теорію часової перспективи Ж. Ньюттена, можна виокремити такі категорії її змістового аналізу: мотиваційні об'єкти, які відображають окремі аспекти особистості суб'єкта; дії і прагнення суб'єкта, спрямовані на саморозвиток, самореалізацію в навчальній діяльності і у професії; прагнення до активності загалом, у навчальній і професійній діяльності; мотиваційні об'єкти, які містять соціальні контакти; активність, яка пов'язана із отриманням інформації, пізнанням, дослідженням тощо; мотиваційні цілі або цінності, які мають релігійну, екзистенційну або трансцендентну природу; мотиви, які пов'язані із бажанням володіти чимось, мати, здобувати; активність, яка пов'язана із відпочинком, грою, дозвіллям. В емпіричних дослідженнях особливостей часової перспективи різними дослідниками вивчалися такі її параметри, як осмисленість, чіткість, визначеність, інтернальність, безпечність тощо.

З уваги на наявність значущої залежності показників параметрів і подієвого змісту часової перспективи особистості від рівня психічного і соціального розвитку останньої, визначення факторів, що впливають на формування часової перспективи, на нашу думку, повинно ґрунтуватися на аналізі вікових особливостей її становлення. На думку багатьох учених, важливим періодом у житті людини, впродовж якого формуються її ціннісні орієнтації, проекція пошуку головних напрямків самореалізації на інших вікових етапах, є юнацький вік. У цей

період зростає вміння молодій людині розрізняти бажане і можливе, формується здатність працювати заради досягнення майбутніх перспективних цілей, не очікуючи негайної винагороди, що є ознакою становлення морально-психологічної зрілості людини. Найяскравіше суперечності та труднощі соціальної ситуації розвитку юнаків проявляються у становленні їх життєвої перспективи.

Аналіз результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених дає змогу констатувати, що найважливішим для самовизначення особистості, розвитку її життєвої перспективи, теоретизування та розвитку рефлексії є юнацький період її розвитку. Власне, завдяки двом останнім характеристикам у суб'єкта виникає здатність планувати свій життєвий шлях.

Найбільш відомі схеми вікової періодизації, запропоновані Ж. Піаже, З. Фрейдом, Д. Б. Ельконіном, А. В. Петровським [7], характеризують розвиток людини в середньому до 18–19 років. Вказуючи на дискусійність і неоднозначність трактування у психології вікових меж юності, І. С. Кон пояснює багатоманітність теорій юності і схем вікової періодизації об'єктивним фактором багатомірності людського розвитку, що охоплює і онтогенез, і соціалізацію, і творчий життєвий пошук. Ученим наведені «усереднені» межі періоду юності. На його думку, цей етап охоплює вік від 11–12 до 23–25 років і поділяється на: підлітковий вік (від 11–12 до 14–15 років), ранню юність (від 14–15 до 18 років) та пізню юність чи початок дорослості (від 18 до 23–25 років) [6, с. 66–67]. Ця поетапна градація вимагає детального аналізу процесів зародження і формування життєвої перспективи особистості впродовж усіх названих етапів.

На переході від підліткового до юнацького віку специфічним є спрямування суб'єкта у майбутнє. Як зазначає Л. І. Божович, проблеми вибору професії, подальшого життєвого шляху, самовизначення перетворюються у «афективний центр» життєвої ситуації, навколо якого розпочинає групуватись уся діяльність та інтереси старшого школяра [3]. Схожим чином, як указують Т. J. Cottle, S. L. Klineberg, за переходу від дитинства до зрілості, послідовно зростає питома вага історичного минулого і майбутнього у свідомості індивіда. Результати його досліджень свідчать, що 20-річні респонденти вказують втричі більший діапазон подій свого майбутнього порівняно з минулим, тоді як у більш зрілому віці це співвідношення врівноважується [17, с. 104–105].

На думку Д. І. Фельдштейна, саме в юнацькому віці створюються психологічні передумови для самовизначення та самореалізації особистості; основне психологічне новоутворення цього віку – вміння

будувати власні життєві плани, відшукувати засоби їх реалізації, виробляти політичні, естетичні, моральні ідеали [16]. Юність – це передусім пошук власної ідентичності, який полягає у послідовності соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій та самовизначень. Життєве самовизначення є важливим новоутворенням юнацького віку. Воно виникає наприкінці навчання в школі, коли людина постає перед необхідністю вибору напряму свого майбутнього життєвого шляху.

Активні пошуки свого місця в житті, плани на майбутнє на основі визначення покликання – все це створює особливу соціальну ситуацію формування особистості у цей віковий період. Для особистості особливої актуальності набувають фундаментальні завдання соціального та особистісного самовизначення.

Як зауважує К. О. Абульханова-Славська, «життєвий шлях підлягає періодизації не лише віковій (дитинство, юність, зрілість, старість), але й особистісній, яка, починаючи з юнацького віку, вже перестає збігатися з віковою» [1, с. 42], відтак домінантним у життєтворчості особистості стає «визначення, вибір і реалізація цінностей – духовних, культурних, моральних» [1, с. 69]. Тому, на наш погляд, з'ясування вікового підґрунтя формування часової трансперспективи особистості має відбуватися з урахуванням цілісної життєвої ситуації, в якій перебуває індивід.

Основою для планування майбутнього життя є сукупність якісних перетворень, які відбуваються упродовж юнацького віку. До них слід віднести зміни у самоцінності, саморегуляції, самоконтролі особистості, що зумовлює формування соціальної позиції і способу життя загалом. Розвиток цих компонентів самосвідомості у ранньому юнацькому віці сягає нового якісного рівня, у результаті чого формується нове, цілісне уявлення про себе, стійке ставлення до себе, яке відображає рівень психологічної зрілості особистості.

На думку Ж. Піаже, юнацький вік характеризується ускладненням розумових операцій (перехід до формальних операцій), що зумовлює схильність до теоретизування та рефлексії, які, своєю чергою, дають змогу осягнути життєвий шлях загалом, створити концепцію власного життя [7, с. 149].

Зміщення на перший план мотивів, які пов'язані із життєвими планами і намірами на майбутнє, відбувається у результаті розвитку здатності до прогнозування, яка визначає зміну ставлення до майбутнього, до розширення часової перспективи. Ця здатність виявляється, по-перше, у адекватній самооцінці (яка розглядається як правильний прогноз оцінки себе іншими); по-друге, у здатності до відображення

внутрішнього світу інших, умінні зрозуміти, що думають інші (що розглядається як правильний прогноз дій і вчинків інших людей, відповідні емоційні очікування, правильна корекція своєї поведінки); по-третє, в рівні домагань (які розглядаються, з одного боку, як прогнозування можливостей і рівня досягнення цілі, а з іншого – як особливий стан індивіда, який виражається у його готовності досягти цілі певного рівня).

Як зазначають Т. М. Титаренко й В. Г. Панок, саме у юнацькому віці людина вперше вчиться оволодівати перспективами свого життя [15, с. 185]. В цьому віці відбувається пошук принципових основ несуперечливої поведінки, коли виробляється «філософія життя» як прагнення до досягнення абсолютних цінностей, не завжди сумісних із цінностями реального світу.

«Образи майбутнього в юності, – на думку І. С. Кона [цит. за 5, с. 25], – орієнтовані перш за все на результат, а не на засоби його досягнення, тобто не підкріплюються в потрібній мірі конкретними життєвими планами». Старшокласнику надто складно правильно співвідносити глибину (охоплення тривалих відрізків часу) і ширину (включення свого особистого майбутнього в коло соціальних змін, сфер діяльності) власної часової перспективи, що є необхідною психологічною передумовою побудови особистістю цілісної життєвої перспективи.

Мрії, прагнення, пошуки юнацтвом свого ідеалу – все це сприяє поступовому формуванню у них більш реальних життєвих планів, що «заземлюються» на виборі професії.

Водночас психологічну готовність до становлення життєвих перспектив у ранній юності значною мірою визначають також особливості когнітивного розвитку самосвідомості. Зростання когнітивних компонентів у самосвідомості молоді людини зумовлює розвиток рефлексивних складових самосвідомості.

Як засвідчують дослідження Є. І. Головахи, життєві плани старшокласників за змістом, реалістичністю, зрілістю є різними. Головною суперечністю формування життєвої перспективи старшокласників є недостатня особистісна самостійність і готовність до самовіддачі заради майбутньої реалізації своїх життєвих цілей [5, с. 123].

В юнацькому віці формується така важлива характеристика особистості, як індивідуальний спосіб організації часу життя, – спосіб практично вольового впливу на об'єктивні умови та обставини власного життя і діяльності.

І лише за усвідомлення людиною складності й суперечливості життєвих процесів і явищ, наявності у неї відчуття часу, творчої

активності, тривалої часової перспективи можна вважати, що вона дійсно організовує свій час, а не час організовує її.

Важливою особливістю юнацтва, окрім зміни ставлення до сьогодення і майбутнього, є реальне усвідомлення конечності буття. Усвідомлення конечності буття відбувається ще у дошкільному віці. Підліток це переживає гостро. Але для підлітків це відбувається у їхній уяві, так, ніби це не стосується їх, тому часто вони експериментують із різними ризиками. Відчуття реальної обмеженості життя, тобто можливості власної смерті, виникає саме в юнацькому віці.

За даними досліджень, домінуючими цілями-цінностями юнацтва є освіта, сім'я, робота, гроші, одруження, незалежність, діти, кохання, професія, самовдосконалення. Для хлопців пріоритетними є соціальна та особистісна сфери, а для дівчат – соціальна, особистісна і сімейна. Проте, як зазначає М. Р. Гінзбург, в юнацькому віці визначені життєві цілі є вельми динамічними, що зумовлюється початком нового особистісно активного життєвого циклу. Суб'єкт, на думку вченого, постає перед необхідністю нового особистісного самовизначення, яке триває у студентські роки [4].

Як зазначає А. Сирцова [14], для юнацького віку характерною є орієнтація на гедоністичне сьогодення, тобто орієнтація на отримання задоволення «тут-і-тепер», імпульсивність, відсутність занепокоєння наслідками своїх дій і вчинків. До кінця періоду ранньої дорослості провідна роль гедоністичного теперішнього змінюється високим рівнем представленості у свідомості думок про своє майбутнє, про майбутній вибір професії тощо.

Формуються навички організації свого часу і постановки цілей, а також зростає значущість досягнення цілей.

Висновки. Досліджуючи проблеми прогнозування суб'єктом свого майбутнього, вчені не досягли одностайності у визначенні змісту поняття «часова перспектива». Найвні підходи до вивчення часової перспективи є взаємодоповнювальними. Значна кількість виділених параметрів часової перспективи дає нам змогу виокремити ті із них, які більшою мірою відповідають предмету дослідження, віковим характеристикам досліджуваних осіб: емоційне тло, змістові, структурно-динамічні характеристики.

Огляд досліджень, спрямованих на вивчення особливостей часової перспективи в юнацькому віці, дозволяє розглядати її як одне із центральних новоутворень окресленого віку. Саме юнацький вік є важливим періодом у житті людини, упродовж якого формуються її ціннісні орієнтації, проекція пошуку головних напрямів самореалізації на інших вікових етапах.

В юнацькому віці створюються психологічні передумови для самовизначення та самореалізації особистості.

Для осіб юнацького віку характерними є компенсаторно-ілюзорний, дискретний (переважає у старшокласників) і реалістично-конструктивний, цілісний (переважає у студентів) типи життєвих перспектив.

Зважаючи на те, що життєві плани суб'єкта здійснюють важливу регулятивну функцію, часова перспектива може розглядатись як показник особистісної зрілості. Мотиваційний характер впливу часової перспективи на поведінку індивіда пов'язаний із тим, що його вчинки у теперішньому пов'язані із його уявленнями і очікуваннями щодо власного майбутнього, майбутньої самореалізації на інших вікових етапах.

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Арестова О. Н. Операциональные аспекты временной перспективы личности / О. Н. Арестова // Вопросы психологии. – 2000. – № 4. – С. 61–73.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
4. Гинзбург М. Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1988. – № 2. – С. 19–26.
5. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи: монография / Е. И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
6. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
7. Крайніков Е. В. Психологія розвитку: словник-довідник / Е. В. Крайніков. – К.: Арістей, 2004. – 260 с.
8. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: развитие ребенка от рождения до 17 лет: учеб. Пос. / И. Ю. Кулагина. – М.: Изд-во УРАО 1998. – 176 с.
9. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
10. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен. – М.: Смысл, 2004. – 608 с.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 720 с.
12. Рябкина И. В. Структурная организация временной перспективы старшеклассников с разным уровнем учебной успешности: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогическая психология» / И. В. Рябкина. – СПб., 2007. – 206 с.
13. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2001. – 800 с.

14. Сырцова А. Возрастная динамика временной перспективы личности: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / А. Сырцова. – М., 2008. – 317 с.

15. Титаренко Т. Прогнозування і планування життєвого шляху / Т. Титаренко, В. Панок // Основи практичної психології: підручник. – К.: Либідь, 2003. – С. 177–190.

16. Фельдштейн Д. И. Психология развития личности в онтогенезе / Д. И. Фельдштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.

17. Cottle T. J. The present of things future / T. J. Cottle, S. L. Klineberg. – New York: The Free Press, 1974. – 290 p.

Кузьо Л. И. Временная перспектива как одно из центральных новообразований юношеского возраста

Проанализированы подходы к определению содержания понятия «временная перспектива».

Выделены параметры временной перспективы, которые являются более актуальными для предмета исследования, возрастных характеристик исследуемых людей: эмоциональный фон, содержание, структурно динамические характеристики.

Установлено, что юношеский возраст является важным периодом в жизни человека, в течении которого формируется его ориентации, проекция поиска основных направлений самореализации в других возрастных группах. Установлено, что временная перспектива может рассматриваться как показатель личностной зрелости.

Ключевые слова: *временная перспектива, жизненная перспектива, личность, юношеский возраст, личностное самоопределение, профессиональное самоопределение, самореализация, жизненные планы, мотивационные объекты.*

Kuzo L. I. The time perspective as one of the central tumors youth

The article deals with the analyses of the existing approaches to the definition of the content of «time perspective» concept. In psychology the problem of personal predictions of his own future and his attitude to it, is actively studied both theoretically and experimentally.

The interest of researchers to the problem of the subject's personal predictions of his own future is associated not only with the theoretical value of the problem, but also with the necessity to resolve a number of significant problems of personal and professional self-determination, which, in turn, is impossible without the conscious choice of the individual of his further life based on an adequate assessment of his own abilities and capabilities, as well as his readiness to take a certain social position.

The parameters of temporal perspective that are more relevant to the subject of study, to the age characteristics of the researched people (emotional background, content, structural-dynamic characteristics) are researched. The overview of research aimed at studying the features of time perspective during adolescence

allows to treat it as one of the central notions of this age . It is determined that adolescence is an important period of human life, when the valuable orientations, the projection of the search of the self-realization main directions during other age periods are formed.

It is proved that time perspective could be considered as an indicator of personal maturity. Motivational nature of the time perspective influence on the behavior of the individual is associated with the fact that his actions in the present are related to his views and expectations regarding his own future, future self-realization in other age periods.

Key words: time perspective, life perspective, personality, adolescence, personal self-determination, professional self-determination, self-realization, life plans, motivational items.

Стаття надійшла 5 листопада 2015 р.

УДК 159.94(07)

Л. Б. Наугольник,
Н. В. Бурбан

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Здійснено огляд наукової літератури з питань впливу емоційних переживань, стресу та стресостійкості на виникнення проблем із фізичними захворюваннями людини. Проаналізовано психологічні особливості емоційних переживань у життєдіяльності студентської молоді та індивідуальні особливості їх поведінкової активності в стресових умовах. Окреслено шляхи впливу на особистість представників студентської молоді з метою зміцнення їх особистісного та фізичного здоров'я, підвищення стресостійкості.

Ключові слова: поведінкова активність, психологічні особливості, стрес, стресостійкість, тривожність, дратівливість, ідентичність, відчуття щастя.

Постановка проблеми. Оскільки студентська молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, яка була рушійною силою виникнення Євромайдану, то доцільно розглядати емпіричне дослідження емоційних переживань саме цією категорією. Студентська молодь є специфічною спільнотою, а її суттєві характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, перебувають у стані формування і становлення.